

Jelena Konickaja

Filološka fakulteta, Vilna

DOI: 10.4312/SSJLK.60.173-179

Prevajanje kot sestavni del pouka slovenščine: litovska izkušnja

Prispevek obravnava prevajanje kot sestavni del pouka slovenščine kot tujega jezika na Univerzi v Vilni (Litva). Različne stopnje pouka vključujejo prevajanje in rabo materinščine v različni meri. Za zgodnjo ali začetniško stopnjo prevajanje sestavlja nujni del pouka, ker pomaga pri vstopu v novo jezikovno resničnost. V prispevku so prikazane različne funkcije, ki jih opravlja prevajanje (skupaj s pojasnili), in sicer seznanitev z značilnimi slovenskimi slovničnimi kategorijami, diskurzivnimi frazami, skladensjimi strukturami, ozaveščanje razlik v rabi pogostih besed, soočanje z drugačno členitvijo sveta v jeziku. Prevajanje kot učna metoda pri pouku slovenščine na univerzi v Vilni ima svojo tradicijo in se opira na kontrastivno slovnico.

prevajanje, pouk slovenščine kot tujega jezika, lingvodidaktika, Univerza v Vilni, kontrastivna slovnica

This article deals with translation as an integral part of teaching Slovenian as a foreign language at the University of Vilnius in Lithuania. Different levels of instruction involve translation and the use of students' native language to varying degrees. For the early or beginner's level, translation is a necessary part of the lesson because it helps enter a new linguistic reality. The article presents the various functions performed by translation (together with explanations): familiarization with typical Slovenian grammatical categories, discursive phrases, syntactic structures, awareness of differences in the use of common words, and dealing with a different division of the world in language. Translation as a teaching method in Slovenian classes at the University of Vilnius has its own tradition and is based on contrastive grammar.

translation, teaching Slovenian as a foreign language, language teaching, University of Vilnius, contrastive grammar

1 Prevajanje kot učna metoda z vidika različnih pristopov poučevanja in učenja tujih jezikov

Današnji svet je svet odprtih možnosti za učenje in poučevanje tujih jezikov (v nadaljevanju TJ). Svet Evrope je leta 2001 objavil dokument *Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje* (v nadaljevanju SEJO; prevod v slovenščino 2011), ki »predstavlja skupno osnovo za pripravljane jezikovnih učnih načrtov, kurikularnih smernic, izpitov, učbenikov itn. v Evropi« (SEJO 2011: 23). SEJO opisuje znanja in spretnosti, ki jih morajo razviti učeči se za sporazumevanje in delovanje v TJ. Dodatek k SEJU, ki je nastal leta 2018, v slovenščini pa je bil objavljen leta 2023, »širi perspektivo jezikovnega izobraževanja na več načinov, ne nazadnje z vizijo uporabnikov/učencev kot aktivnih delov družbe (družbenih agensov), ki soustvarjajo pomen z interakcijo, ter s pojmi posredovanja in raznojezičnih/raznokulturnih zmožnosti« (SEJO Dodatek 2023: 19), in tako namenja veliko več pozornosti medjezikovnemu posredovanju. SEJO ne omejuje učiteljev pri izbiri učne metodologije,

glotodidaktičnih načinov poučevanja in konkretnih pripomočkov za pouk TJ, temveč predstavlja možnosti, ki temeljijo na komunikacijskih potrebah učencev. Katere metode in pristopi so najbolj produktivni v vsakem konkretnem primeru, na podlagi izkušenj najpogosteje odloča učitelj.

Problem prevajanja kot učne metode pri pouku slovenščine kot tujega jezika (v nadaljevanju STJ) je povezan z osnovnimi principi glotodidaktičnih metod, ki se spreminjajo skozi zgodovino.

Kot je znano, so različni didaktični pristopi na različne načine opredeljevali rabo materne jezika in prevajanja pri pouku TJ. Prva teoretsko zasnovana didaktična metoda, razširjena v 19. stoletju, je bila slovnično-prevajalna metoda, osredotočena na »obvladovanje slovničnih pravil in pomnjenje seznamov knjižnega besednjaka izbranih tekstov« (Fekonja 2016: 14) v stari grščini ali latinščini. Pri razlagi slovnice in pri prevajanju iz klasičnih jezikov, kar je bil namen te metode, je bil materni jezik izhodiščna točka, prevajanje pa je bilo mišljeno kot cilj dane oblike pouka TJ.

Bistvo direktne metode, ki je sledila slovnično-prevajalni metodi od konca 19. stoletja, je bila težnja po obvladovanju živega govorjenega jezika, ta cilj pa je dosegljiv, ko se TJ uči z rabo. Direktna metoda je bila usmerjena na razvijanje sporazumevalne zmožnosti brez slovničnih razlag ali prevajanja (Jazbec 2019: 466).

Naslednja metoda, ki je bila široko sprejeta v 20. stoletju, je bila avdiolingvalna metoda, ki se je osredotočala na učenje predvsem govorjenega jezika preko intenzivnega treninga. Receptivni in reproduktivni postopki, ki so zahtevali učenje TJ na pamet, so skoraj izključevali rabo materne jezika pri pouku, kar obenem pomeni, da je bilo manj poudarka na prevajanju kot sredstvu za uspešno obvladanje TJ.

V drugi polovici 20. stoletja je Georgi Lozanov razvil t. i. sugestopedijo. Na to metodo se je opirala tudi Moskovska šola intenzivne metode poučevanja TJ (Galina Kitajgorodska),¹ ki ima svoje posebnosti v odnosu do rabe prevajanja. Za sugestopedijo so značilni sproščeno vzdušje, igre, ki ponujajo udeležencem občutek varnosti, saj učenci nimajo strahu, da bi pri spoznavanju TJ delali napake. Glede prevajanja oz. rabe materinščine pri sugestopediji lahko trdimo, da sta prevod in materinščina prisotna na začetni (uvodni) stopnji vsake nove teme, nato pa se deleža prevoda in materinščine postopoma zmanjšujeta.

Konec 20. stoletja je pri poučevanju jezikov prišlo do uveljavljanja komunikacijske metode, ki izpostavlja razvijanje jezikovnih kompetenc udeležencev. Razvijanje sposobnosti sporazumevanja, z drugimi besedami sporazumevalne zmožnosti v TJ, je učinkovito, če je pouk zasnovan na glavnih značilnostih komunikacijskega pristopa, tj. učenje jezika skozi konverzacijo, brez učenja besedil (dialogov) na pamet, s pomočjo uporabe različnih tehnik in tudi z uporabo J1, kadar je to potrebno.

1 Različica sugestološke metode v njeni moskovski verziji je bila sprejeta za osnovno na Katedri za slovensko filologijo Filološke fakultete vilniuške univerze v 90. letih 20. stoletja (Konickaja, Ušinskienė 2009).

Pregled zgodovine didaktičnih metod poučevanja TJ kaže, da je vprašanje rabe prevajanja in materinščine pri pouku imelo različne rešitve. Danes se večina strokovnjakov strinja, da je »prepoved uporabe maternega jezika v tujejezikovnem razredu brezplodno vezanje učiteljevih rok.« (Hawkins 1987:175) Če sprejmemo to trditev za veljavno, se poraja vprašanje glede načinov in okoliščin rabe prevoda kot inštrumenta za doseg cilja pouka TJ.

Ne obstaja ena sama univerzalna metoda, ki bi bila ustrezna za vse učne situacije, zato je za učitelje TJ poznavanje različnih metod oz. pristopov bistvenega pomena za izpeljavo kakovostnega pouka, ki udeležencem zagotavlja razvijanje jezikovne sporazumevalne zmožnosti v TJ. »Poleg teoretične raziskovalne ravni vključuje didaktika kot 'most med teorijo in prakso' tudi izvedbeno raven« (Jenko, Blažič 2016: 318), zato učitelji TJ določajo oblike poučevanja in odgovarjajo na vprašanje rabe prevoda in materinščine na podlagi svoje lastne izkušnje. Za prvi vstop v slovenščino so različne oblike prevajanja v J1 zelo pomembne, še posebej, če se slovenščino uči daleč od Slovenije, kot na primer na Univerzi v Vilni (Litva).

2 Slovenščina na litovski Univerzi v Vilni

Poučevanje slovenščine na Univerzi v Vilni (v nadaljevanju UV) se je začelo v študijskem letu 1995/96 s prvim vpisom na lektorat slovenščine, ki je potekal kot fakultativni tečaj za študente različnih filoloških smeri. Oblike pouka slovenščine so se skozi čas večkrat spreminjale (Konickaja 2019). Danes slovenščino študirajo študenti UV kot izbirni predmet (lektorat) v okviru različnih študijskih programov in smeri, ki se izvajajo na Inštitutu baltskih jezikov in kultur Filološke fakultete UV. Lektorat STJ je namenjen predvsem študentom filologom, lahko pa ga izberejo tudi študenti drugih študijskih programov UV.

Ciljna skupina pouka slovenščine na UV je ponavadi maloštevilna (od dveh do štirih študentov) in precej pestra. Vsako skupino lahko sestavljajo študenti z različnimi maternimi jeziki oz. skupnim jezikom, ki si ga deli večina učencev v razredu (angl. *own language*, Hall, Cook 2012). To so Litovci, Poljaki, Rusi, zadnje čase tudi Ukrajinci; prej je za skupni jezik veljala litovščina, zdaj pa zaradi političnih dogajanj k pouku slovenščine prihajajo študenti, ki jim je skupni jezik ruščina. Zato so navadno v vsaki skupini študenti z litovskim ali ruskim maternim jezikom, obenem pa nekaj študentov, ki jim je skupni jezik ruščina. V vsaki skupini je treba prilagoditi učne metode in tehnike, da bi pouk slovenščine potekal na študentom primeren način in prinesel pozitivne rezultate.

Osnovno učno gradivo za pouk slovenščine so učbeniške zbirke oz. serije, ki so nastale na Centru za slovenščino kot drugi ali tuji jezik, namenjene učenju slovenščine za odrasle. Za začetno raven sta to predvsem kompleta (učbenik in delovni zvezek), zasnovana na komunikacijskem pristopu: kompleta *Slovenska beseda v živo 1a* (Markovič, Stritar, Jerman, Pisek 2013a) in *Slovenska beseda v živo 1b* (Markovič, Stritar, Jerman, Pisek 2013b).

Z vidika komunikacijskega pristopa ima pouk STJ predvsem praktičen namen, kar pa, po našem mnenju, ne pomeni zanemarjenja slovničnih razlag, rabe materinščine, prevaja-

nja kot sredstev ozaveščanja pravilne rabe slovenščine. Uzaveščanje podobnosti in razlik dveh (ali več) jezikov, ki se jih uporablja v učilnici, je mogoče doseči s kontrastivnim sopolstavljenjem jezikovnih idiomov, in sicer litovščine kot maternega jezika (za nekatere študente) ali ruščine kot skupnega jezika (za druge študente, ki prihajajo k pouku).

Za začetniško stopnjo pouka STJ je pomembno, da izkoristimo materni jezik kot dragocen vir, ki pomaga pri vstopu v svet tujega jezika. Materinščina je osnova, s katero smo spoznali svet, se naučili komunicirati in razmišljati in na katero se opiramo, ko se učimo TJ. Vsak jezik ima svoje zakonitosti, lahko različno opisuje zunajjezikovno realnost in jo v določeni meri vzpostavlja. Torej gre pri pouku TJ za prenos elementov oblikovanja nove kognitivne realnosti, ki jo udeleženci pouka usvajajo. Spoznavanje TJ je v tem smislu neke vrste prehod v nov svet; ta proces omogoča in olajša opazovanje in spoznavanje posebnosti TJ s pomočjo prevoda, primerjave z materinščino bodisi s skupnim jezikom. Prevajanje namreč ni le nadomeščanje besed enega jezika z besedami drugega, temveč spoznavanje in sprejemanje podobe sveta, ki jo ponuja nov jezik (Jugović, Šuler Galos 2022: 156–158). Raba prevajanja se pri nadaljevanju poučevanja STJ postopno zmanjšuje ali celo izginja, lahko pa tudi pri zastavljanju posebnih ciljev pouka STJ ostane v spremenjeni obliki.

3 Prevajanje in njegove funkcije na začetni stopnji pouka slovenščine kot tujega jezika

Začetna stopnja oz. vstopna raven A1 pouka TJ (po SEJO) predvideva seznanitev s praktičnosporazumevalno komunikacijo, torej s spoznavanjem oblik sporočanja o povsem običajnih stvareh, kot so identiteta, družina, številke, barve, šola, pouk, vsakdan, prosti čas itn. Naj naštejem nekatere funkcije, ki jih ima prevajanje na začetni stopnji pouka STJ na UV, pri čemer upoštevamo dejstvo, da bodisi za materinščino bodisi za skupni jezik veljata litovščina ali ruščina, odvisno od skupine.

a) **Seznanitev z značilnimi slovenskimi slovničnimi kategorijami**, odsotnimi v litovščini. Že ob prevodu besedišča na začetni stopnji se Litovci srečujejo s takimi posebnostmi, kot so na primer trije spoli: v litovščini namreč obstajata dva spola (moški in ženski), zato razvrstitev slovenskih besed *okno*, *mesto*, *sonce* v posebno skupino samostalnikov srednjega spola zahteva od učitelja poleg prevoda tudi obrazložitev slovenske slovnične kategorije spola. Enako velja za kategorijo živosti, ki je Litovci nimajo.

b) **Različna razporeditev članov določenih slovničnih kategorij**. Pri prevodu slovenskih samostalnikov bodisi samo edninskih (t. i. *singularia tantum*) bodisi samo množinskih (t. i. *pluralia tantum*) je potrebno pojasnilo, zakaj sta na primer *krompir* in *sadje* samo edninska samostalnika, medtem ko sta litovski ustreznici samo množinska samostalnika: *bulvės* in *vaisiai*. Ruska ustreznica besede *krompir* je edninski neštevni samostalnik *картофель*, medtem ko je ustreznica besede *sadje* števeni samostalnik *фрукт*.

c) **Seznanitev s frazeologiziranimi vljudnostnimi konstrukcijami.** Slovenščina ima vljudnostne fraze, ki se jih ne da dobesedno prevesti v litovščino. Take strukture najdemo med ustaljenimi diskurzivnimi formulami, kot je na primer *Lepo se imej – Enako*. V takih primerih je diskurzivne formule smiselno prevesti v litovščino ali v ruščino (odvisno od skupine) s spremembo strukture, dodajanjem besed v frazo idr., prim. prevod navedenega slovenskega primera v litovščino: *Geros dienos / Sėkmingai – Tau / jums taip pat*. Smiselno je, da učitelj razloži dobesedni prevod in predstavi skladenjsko strukturo določene diskurzivne formule. Dobesedni prevod pripomore k zavedanju in razumevanju posebnosti slovenskih jezikovnih struktur. Enako velja tudi za frazi: *Kaj pa ti? Kako si?*, ki jima poleg prevoda v knjižni jezik (litovščino ali ruščino) lahko dodamo še dobesedni prevod, ki prispeva k boljšemu razumevanju posebnosti slovenskih struktur.

č) **Prevod in pojasnjevanje slovenskih slovničnih struktur.** Prevajanje je nujno pri pojasnjevanju slovničnih struktur, še zlasti, če materinščina ne pozna ustrezne strukture. V litovščino ali v ruščino ne moremo dobesedno prevesti naklonske strukture *lahko* + osebna glagolska oblika. Študenti, ki poznajo osnovni pomen besed *lahko*, *lahek*, največkrat strukture *lahko berem*, *govorim* prevajajo kot lit. *lengvai skaitau*, *kalbu* oz. rus. *легко читаю, говорю* (obraten prevod v slovenščino: *z *lahkoto berem*, *enostavno govorim*), namesto da bi izkoristili naklonsko ustreznico v maternem ali pa v skupnem jeziku (lit. *galiu skaityti*, *kalbėti*; rus. *могу читать, говорить*). Za korektno obvladanje struktur je koristno preverjanje, za kar se uporablja obraten prevod v slovenščino. Podobno težavo imajo študenti, ko naletijo na stavek z osebno glagolsko obliko, v svojem jeziku pa imajo brezosebni stavek: na primer, sln. *Kaj potrebujem iz trgovine?* se prevaja v litovščino s pomočjo glagola *reikėti*, navadno brezosebnega, pri katerem se glavni udeleženec izraža z dajalnikom, predmet nakupe pa z roditelnikom: *Ko man reikia iš parduotuvės?*; v ruščini se v tem primeru uporablja predikativ *нужно: Что мне нужно (купить) в магазине?*

d) **Usvajanje različne glagolske vezljivosti.** Slovenski glagoli imajo pogosto drugačno vezljivost v primerjavi z litovščino ali ruščino. Ta razlika je opazna že ob prvi seznanitvi s STJ, prim. slovensko *igrati kitaro* (tožilnik) – lit. *groti gitara* (orodnik), rus. *играть на гитаре* (predlog + orodnik); *čestitati za rojstni dan* (predlog + tožilnik) – lit. *sveikinti su gimtadieniui* (predlog + orodnik), rus. *поздравлять с днем рождения* (predlog + orodnik), *pogovarjati se o športu* (predlog + mestnik) – lit. *kalbėti apie sportą* (predlog + tožilnik) idr.

e) **Ozaveščanje razlik v rabi pogostih besed.** Nekatere besede v slovenščini imajo obsežnejši pomen in posebnosti v rabi, kot na primer glagol *imeti*. Če študenti preberejo stavke, kot so: *Ona ima prijatelja. Rad imam glasbo. Lepo se imej*, lahko vprašajo, zakaj se v slovenščini v vseh navedenih strukturah uporablja glagol *imeti*, ki ima osnovno litovsko ustreznico *turėti*. Osnovni pomen je očiten pri prevodu prvega stavka v litovščino: *Ji turi draugą*, ni pa razviden iz prevoda drugega: *Mėgstu muziką*; tretjega stavka se ne da dobesedno prevesti,

lahko pa ga pojasnimo kot vljudnostno frazo ob slovesu. Še en pogost glagol, ki se uporablja v različnih pomenih, je glagol *dobiti*, npr. pri telefonskem pogovoru: *Ali lahko dobim gospoda N.?*, in v drugem kontekstu pri obravnavi družinske teme: *Čez eno leto dobita otroka*. Prevod in pojasnila v maternem ali skupnem jeziku študentom omogočajo zavedanje o posebnostih slovenščine kot celotnega jezikovnega idioma.

f) **Ločevanje pomena slovenskih besed od podobnih besed iz drugih slovanskih jezikov.** Pouk slovenščine na UV poteka med študenti, ki najpogosteje poznajo tudi druge slovanske jezike, in sicer ruščino, poljščino, ukrajinščino. Poznavanje skupnega slovanskega besedišča lahko negativno vpliva na razumevanje slovenskega jezika: npr. besede *obisk* (rus. *обыск*, sln. *preiskava*), *vred* (rus. *вред*, sln. *poškodba*), *rumen* (rus. *румяный*, sln. *rožnat*) idr. Podobnost slovanskih, najpogosteje ruskih besed je lahko zavajajoča. Za odstranjevanje napak, povezanih s pojavom t. i. »lažnih prijateljev«, se uporabljata tako prevod iz slovenščine v materni oz. skupni jezik kot tudi obratni prevod v slovenščino.

g) **Soočanje z drugačno členitvijo sveta v jeziku.** Študenti iz Litve se prvič soočajo s tem, da slovenske besede včasih nimajo enostavnih ustreznih ali ekvivalentnih izrazov v svojem jeziku. Za zgled lahko navedem litovsko besedo *kalnas*, ki je slovarski prevod slovenske besede *gora*. Lit. *kalnas* zaznamuje vzpetino, ki lahko meri do 300 m; najvišja gora v Litvi je *Aukštasis* (dobesedno *Visoka*), visoka 293,84 m. Litovska členitev geografskih pojavov je *kalnas – kalva*; *kalva* je vzpetina do 200 m. Slovenci imajo drugačno členitev vzpetin: *gora – hrib – grič*, torej slovenski ustreznici litovskega *kalnas* naj bi bili dve (*gora, hrib*). V takih primerih so poleg prevoda nujna dodatna pojasnila.

4 Zaključek

Če želimo, da se bo študent v TJ samozavestno in uspešno sporazumeval, moramo zavestno usvajanje TJ razvijati že od samega začetka. Prevajanje kot učna metoda pri pouku slovenščine na univerzi v Vilni ima svojo tradicijo in se opira na kontrastivno slovnico. Pomen prevajanja na začetniški stopnji je precej velik, saj opravlja prevajanje pri vstopu v drugačno jezikovno resničnost več funkcij. Prav prevajanje študentom omogoča večplastno seznanitev z jezikom, ki ga usvajajo. Prevajanje prispeva k ozaveščanju slovničnih posebnosti slovenščine, specifičnih slovničnih kategorij, skladenjskih struktur, glagolske vezljivosti idr., kakor tudi leksikalnih posebnosti.

Literatura

- FEKONJA, Laura, 2016: Metode poučevanja tujih jezikov. *Slovenika* 2. 13–20.
- HAWKINS, Eric, 1984: *Awareness of Languages: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JAZBEC, Saša, 2019: Učenje in poučevanje tujega jezika nemščine z vidika makro metod in vloge literarnih besedil. Vesna Kondrič Horvat idr. (ur.): *Literarische Freiräume: Festschrift für Neva Šlibar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 463–481.

- JENKO, Elizabeta M., BLAŽIČ, Milena, 2016: Didaktika slovenščine v mednarodnem prostoru. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- JUGOVIČ, Tina, ŠULER GALOS, Jasmina, 2022: Stereotipi so skriti v jeziku: obravnava stereotipov pri pouku slovenščine kot tujega jezika. Nataša Pirih Svetina, Ina Ferbežar (ur.): *Na stičišču svetov: slovenščina kot drugi in tuji jezik. Obdobja 41*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani. 155–164.
- KONICKAJA, Jelena, 2019: Slovenistika v Litvi (1995–2019). Mojca Smolej (ur.): *1919 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 55. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 177–182. <https://centerslo.si/seminar-sjlk/zborniki-ssjlk/55-ssjlk-2019/>
- KONICKAJA, Jelena, UŠINSKIENĖ, Viktorija, 2009: Osobnosti predpovedanja slavjanskih jazykov v Vilniuskom universitete. *Slavistica Vilnensis 2005–2009 (Kalbotyra 54/2)*. 292–299. <https://www.zurnalai.vu.lt/slavistica-vilnensis/article/view/26906>
- MARKOVIČ, Andreja, STRITAR, Mojca, JERMAN, Tanja, PISEK, Staša, 2013a: *Slovenska beseda v živo 1a*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MARKOVIČ, Andreja, STRITAR, Mojca, JERMAN, Tanja, PISEK, Staša, 2013b: *Slovenska beseda v živo 1b*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- SEJO = *Skupni evropski jezikovni okvir: učenje poučevanje, ocenjevanje*, 2011. Ljubljana: Svet Evrope in Ministrstvo RS za šolstvo in šport. http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Jeziki/Publikacija_SEJO_komplet.pdf
- SEJO Dodatek = *Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje – dodatek z novimi opisniki*, 2023: Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. <https://www.zrss.si/pdf/SEJO.pdf>